

aby sa vo vlastnom konaní už neuspokojoval darovanými, draho a viacnásobne zaplatenými obrázkami virtuálnej existencie, ale aby sa sám zmocnil pravdy o svete a o svojej situovanosti v ňom. Táto výzva konať sa podobá konaniu postáv antickej tragédie i kresťanskej, shakespearovskej či schillerovskej tragédie.

Hodnotné na Pauerovej knižke je nielen to, že pomenúva problémy, formuluje páľivé otázky a hľadá odpovede, ale aj to, že sa ako filozof nenecháva strhnúť známou „hrou“ na kvázi-vedecký prístup. Nepredstiera chladný odstup od problémov, ktoré rieši, nenecháva si vnútiť akýsi „neutrálny“ či „objektivistický“ postup, ktorý má byť opakom akejsi „zlej“ subjektivity, akoby nepatričnej v našom filozofickom uvažovaní. Oceňujem jeho odvahu „ísť na trh s vlastnou kožou“, nebaľiť svoje názory do papiera popísaného „predpísanými“ schémami (a vlastne kým?), vhodnými na filozofickú komunikáciu ochudobnenú o bohatosť, poetickosť či ostrosť jazyka, akým disponuje Pauer. Aj preto čítanie jeho knižky *Do jaskyne* nemusí byť len užitočné, ale môže byť doslova potešením.

Blanka Šulavíková

PhDr. Blanka Šulavíková, CSc.
Kabinet KVS BK SAV,
Dúbravská cesta 9
813 64 Bratislava 1
SR

NÁBOŽENSTVO V POSTMODERNEJ DOBE

RICHARD RORTY – GIANNI VATTIMO: *The Future of Religion (Budúcnosť náboženstva)*.
New York: Columbia University Press 2004, 91 s.

Publikácia *The Future of Religion* aktuálnym diskurzívnym a jednoduchým esejistickým spôsobom rozvíja tému „postreligiózne“ postmodernej situácie. Ambíciou autorov je poskytnúť odpoveď na tri otázky dneška. Po prvé: Ako je možné, že religiozita je stále aktuálna a zažíva „comeback“? Po druhé: Ako získať tolerantný postoj a neukameňovať tých, čo nemajú „sluch“ pre náboženstvo, a naopak? A po tretie: Aká je budúcnosť cirkvi, resp. katolíckej cirkvi?

Kniha pozostáva z úvodu, napísaného Santiagom Zabalom, dvoch esejí, ktorých autormi sú Richard Rorty a Gianni Vattimo, a záverečnej, dialógovej časti, moderovanej S. Zabalom. Snahou autorov je odpovedať na otázku týkajúcu sa budúcnosti kresťanstva, resp. katolicizmu a nevyhnutných zmien, ktoré musí uskutočniť v období postmodernity. Za rozhodujúci moment práce *The Future of Religion* sa dá považovať aj Rortyho posun z ateistickej pozície na antiklerikálnu. Prestal odmietat náboženstvo, začal akceptovať privátnu náboženskú skúsenosť, ako aj monoteistickú kresťanskú koncepciu, avšak s dôrazom na nebezpečenstvá apodiktických a mocenských ambícií inštitucionalizovaných podôb náboženstva. Spolu s Vattimom sa sústredil na kritiku kresťanstva v katolíckej, cirkevnej podobe. Malý priestor im však znemožňuje hlbšiu analýzu a na úkor témy sa púšťajú do menších odbočiek na ekonomické i politologické témy. Tým je poznačená najmä záverečná, dialógová, časť knihy: vyznačuje sa nedostatočným zameraním na konkrétny problém.

V úvodnej esejí sa moderátor Santiago Zabala zamýšľa nad „postreligióznou“ situáciou okcidentálneho sveta, ktorý v procese dekonštrukcie metafyziky stratil Boha, aby mu v sekularizovanej spoločnosti začal chýbať. Dôvodom návratu náboženstva nie sú strety civilizácií ani teroristické hrozby. Západný kresťanský svet má podľa S. Zabalu tendenciu prekonávať a ab-

sorbovať staré slovníky, čím sa otvára cesta pre pluralitné a mnohými spôsobmi interpretované cesty k Bohu. Faktor, ktorý nám ich umožňuje znovu nájsť, je paradoxne sekularizácia ako vzdialenie sa od Boha, pretože práve prostredníctvom nej si uvedomujeme potrebu čerpať zo studnice svojej polozabudnutej kresťanskej identity. Avšak nevyhnutným predpokladom kresťanskej identity podľa Vattima je to, že si človek musí uvedomiť slabosť svojho myslenia (weak thought), resp. nevyhnutnosť svojej historickej povahy, ktorá sa produkuje v intersubjektívnom a lingvistickom vzťahu konsenzov a diskurzov. To však neznamená, že „slabé myslenie“ vylučuje Boha. Kontingencia podľa Vattima nespôsobuje nevyhnutnosť antimetafyziky. Fakt priznania, že Boha nevieme dokázať alebo pochopiť, nám predsa neberie vieru. Je však otázne, či človek dokáže niesť takú ťarchu zodpovednosti na vlastných pleciach a či vôbec dokáže žiť vo svete poloprávd a nestability. Ako nám v tom môže pomôcť cirkev?

Problematika cirkvi je pôdou, na ktorej sa názory Rortyho a Vattima čiastočne rôznia. Jeden vďaka socializačným procesom a rodine, v ktorej vyrastal, za náboženský sluch, druhý naopak za ateizmus. Vattimo vyrastal v kresťanskej tradícii, v rodine, ktorá si vážila cirkevné inštitúcie, a preto aj naďalej, ako sám konštatuje, zostáva zástancom týchto inštitúcií. Rortymu sa na rozdiel od Vattima dostalo ľavičiarskej výchovy kritickej k náboženstvu a cirkvi. Oba sa však zhodli na tom, že metafyzika je veľmi nebezpečný nástroj v rukách toho, ktorý ju nevie spravovať alebo ju naopak využíva na autoritatívne ovplyvňovanie mas a formuláciu neopodstatnených tvrdení, ktoré interpretuje ako nezmeniteľné. Cirkev v sekulárnom svete by podľa Vattima mala byť sociálnou inštitúciou, ktorá má právo vyjadrovať sa v rámci verejného dialógu k spoločenským problémom. Rorty v zásade s Vattimovým názorom súhlasí, avšak bol by najradšej, keby cirkev ako inštitúcia neexistovala vôbec. Neprekáža mu súkromné náboženstvo a osobný vzťah s Bohom; útočí na náboženstvo v jeho inštitucionalizovanej podobe, lebo práve ono trvá na dogmatizme, nemennosti princípov a nárokuje si na riadenie všetkých vrstiev a zložiek spoločnosti. Rorty nediferencuje medzi náboženstvami, ale kritizuje všetky ich cirkevné podoby. Cirkev, resp. jej predstavitelia a stúpenci, sú podľa neho „conversation stoppers“ a znemožňujú akýkoľvek tolerantný a tvorivý dialóg. Preto môžeme Rortyho, ako aj sám píše, nazvať antiklerikálom. Antiklerikalizmus podľa Rortyho predstavuje politický postoj, ktorý konštatuje, že inštitucionalizované náboženstvo je pre demokratickú spoločnosť nebezpečné. Všetky podoby inštitucionalizovaného náboženstva sa ešte stále vyznačujú netolerantným postojom a vytvárajú dualistické a apodiktické slovníky, ktorými sa vymedzujú voči „tým iným“. Rorty a Vattimo sa preto pýtajú: Je viera esenciálnou vlastnosťou človeka? Ako je možné, že nie sme všetci teisti?

Pátranie po esenciálnej povahe viery podľa Rortyho a Vattima nevyhnutne vyúsťuje do uvedomenia si toho, že náboženstvo si nemôže nárokovať na objektívnu pravdu (metafyzickú, morálnu, symbolickú). Podľa Rortyho Vattimo, ktorý je veriacim katolíkom, Božiu inkarnáciu do svetových dejín skrze Ježiša, ktorý sa stal Kristom, sám vníma ako krok k sekularizácii, resp. ako odovzdanie moci nad svetom nám, ľuďom, ktorí by sme mali tento svet spravovať na základe princípu lásky. Rorty síce vníma lásku ako svetový a spoločenský princíp v zmysle historickej kontingencie, ale na druhej strane konštatuje, že láska ako nástroj intersubjektivity je tým najlepším, čo človek v dejinách vyprodukoval. Tým sa pre neho kerygmatický (Božský, nemeniteľne pravdivý, ahistorický) Kristus stáva nezaujímavým. Kristus bol podľa Rortyho historická postava; je to nositeľ posolstva lásky, ktoré sa „udomácnilo“ v západnej kultúrnej tradícii. Avšak na rozdiel od Rortyho názoru Vattimo zaujíma aj kerygmatické Biblické posolstvo o Božej láske skrze Krista, resp. nielen kontingentná, ale aj metafyzická láska. Neexistuje nijaký vyšší princíp a preto, ak si má vybrať Krista, alebo Pravdu, ako to robí aj Dostojevského postava, tak si vyberá Krista. Takúto voľbu by podľa Vattima mala uskutočniť aj cirkev.

Zredukovaním kresťanskej „reality“ na lásku skrze Krista sa stráca dualizmus, realizmus, objektivita a cirkevná autoritárska povýšenosť. „Oslobodzujúca pravda“ nie je objektívnou

pravdou vedy ani teológie, ako tvrdí Vattimo. Biblia nie je kozmologickou rozpravou ani učebnicou antropológie či teológie, nehovorí, aký je Boh, aká je povaha vecí, zákonov geometrie. Nepredstavuje a nereprezentuje pravdivé poznanie, ktoré by malo zabezpečiť spásu. Jedinou skutočnou kresťanskou pravdou je láska; je metaprávidlom, ktoré vedie k vzájomnému uznaniu jazykových hier. Jedine láska spôsobuje, že rozličné interpretácie, rôzne názory sa môžu stretnúť pri spoločnom diskusnom stole. A situácia človeka je predsa taká, že poznaním interpretuje, lebo interpretácia je jediným dostupným nástrojom. Historická povaha interpretácií priviedla západný kresťanský svet do súčasného stavu, keď, ako konštatuje Vattimo, jej Rorty môže byť vďačný za svoju pragmatickú povahu a on sám za hermeneutickú.

História moderného katolicizmu svedčí o tom, že cirkev sa snažila získať zdroj pravdy a objektivity v biblickom kontexte. Cirkev sa tak podľa Vattima stále viac zamotávala do objektívnej metafyziky a tá sa používala v autoritatívnych kázňach o zákone a pravidlách, platných nielen pre veriacich. Vattimo tvrdí, že kým bude katolícka cirkev uväznená v sieti naturalistickej metafyziky a literalizme (Boh je „otec“, a nie „matka“), nebude schopná viesť dialóg slobodného a rovného, a to nielen v rámci kresťanskej kultúry a cirkvi, ale ani s ostatnými svetovými náboženstvami. S. Zabala zároveň konštatuje, že katolícka cirkev nesmie plniť úlohu patriarchálnej europocentrickej cirkvi. Katolícka cirkev by mala plniť funkciu univerzálnej a tolerantnej sociálnej inštitúcie, ktorá by sa zameriavala skôr na diakoniu než na disciplínu a dogmu. Všetci sa zhodujú na tom, že katolícka cirkev je stále zahľadená do seba, pevne drží „opraty“ svojich stúpcov, ťažko sa prispôsobuje pokroku a v diskusii len málo kedy ustupuje zo svojich stanovísk.

Ale čo, ak rovnaký princíp neuznávajú všetci? Rorty a Vattimo si uvedomujú, že „láska“ ako Princíp je produktom kresťanskej tradície. V poslednej, dialógovej časti sa zamýšľajú aj nad týmto problémom, a to najmä cez prizmu globalizácie, súčasných kresťansko-islamských „konfliktov“ a prehľbujúcich sa ekonomicko-sociálnych rozdielov medzi občanmi v demokraciách (najmä v USA). Rorty apeluje na Európu, aby sa stala celosvetovým misionárom v učení ostatných kultúr o vlastných produktoch: demokracii a občianskej zodpovednosti. Navrhuje zvýšený počet nezápádnych študentov na európskych univerzitách, ktorí by sa do svojich domovských krajín vracali pozitívne ovplyvnení myšlienkou demokracie s tendenciou odovzdať túto myšlienku ďalej. V súvislosti s kresťansko-islamským dialógom konštatuje, že ten priam nemá význam, lebo stanoviská oboch kultúr sú nesúmerateľné. Zmena v islamskom svete v podobe ochoty prijať iný názor sa musí udiať vnútri samotnej kultúry v prostredí inteligentnej strednej vrstvy.

Ako som už naznačila v úvode recenzie, stanovený rámec tohto knižného diela neumožnil diskutujúcim v mnohých otázkach predložiť ďalšie argumenty. V niektorých momentoch je ich priam kriticky málo. Niektoré problémy sú len jemne naznačené, nedopovedané, čo však necháva priestor na úvahy čitateľa. Nepochybne je to publikácia, ktorú treba uvítať predovšetkým v súvislosti s aktuálnosťou problematiky, ktorú rozoberá, zároveň pre zviditeľnenie Rortyho náboženského obratu a porovnanie postojov hermeneutika a pragmatistu. *The Future of Religion* sa ponúka ako inšpirácia pre ďalšie diskusie na tému budúcnosti náboženstva aj na Slovensku, a to najmä v kontexte slovenského katolicizmu: previazanosti katolíckej cirkvi na politické štruktúry a z toho vyplývajúce konzekvencie – (veľmi často pertraktovaná téma Vatikánskej zmluvy a pod.). Ďalším významným momentom publikácie je aj Rortyho spomínaný náboženský obrat, ktorý naznačuje veľký posun v jeho filozofii, a to smerom k akceptovaniu liberálnych, predovšetkým protestantských teologických koncepcií (najmä Tillich). Zámerom práce bola určite aj snaha poukázať na to, že aj tí, ktorým sa dostalo náboženskej výchovy a majú sluch pre náboženstvo, a aj tí, ktorým sa takej výchovy nedostalo a nemajú sluch pre náboženstvo, chcú a môžu viesť zmysluplný dialóg, a to predovšetkým vďaka spoločnej kresťanskej

a kontingentnej kultúrnej tradícii. Nakoniec aj sami musíme pochopiť, že či s Bohom, alebo bez neho, majú naše názory spoločný základ, ktorý je dôležitým faktorom pre dobre fungujúcu západnú spoločnosť.

Alica Kolárová

Mgr. Alica Kolárová, doktorandka
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR
alicakolar@post.sk

MORÁLKA MINULOSTI Z POHĽADU SÚČASNOSTI

VASIL GLUCHMAN a kol.: *Morálka minulosti z pohľadu súčasnosti (Slovensko v európskom a svetovom kontexte konca 19. storočia a prvej polovice 20. storočia)*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2006, 402 s. ISBN 80-8068-488-X.

Autorom recenzovanej monografie je kolektív historikov filozofie, filozofov „špecialistov“ – etikov, literárnych vedcov, bádateľov orientovaných sociologicky, etnologicky či psychologicky. Východiskový rámec celého bádania (grantovej úlohy) načrtol predslov vedúceho autorského kolektívu profesora V. Gluchmana o poslaní morálky, resp. etiky vo fungovaní každej society: „... neodstraňuje zo života morálne problémy..., skôr nám ho aspoň trochu uľahčuje, a to aj prostredníctvom noriem a príkazov...“ (s. 14). V istom zmysle tragickým poslaním etiky je rozpor, antinómia medzi tým, „čo má byť, na úkor toho, čo je“ (s. 14). Ciele výskumníkov v ich historickom rozmere a priereze precizuje V. Bilasová v tom zmysle, že „logos a étos v dimenzii sociality sa prelínajú, a preto nemožno... preceniť prítomnosť alebo oslabovať hodnotový poriadok minulosti a priori“ (s. 19). Mimochodom, minulosť. Monografia cieli do konca 19. a prvej polovice 20. storočia, teda do doby modernej, keď – ako sa nám dnes zdá – apely vlastného svedomia a komunikácia s priateľom a blíznym častokrát zaťažili individuum väčšou vinou ako inštanca súdneho tribunálu. Neskorá moderna (postmoderna) eviduje, žiaľ, tendencie redukovať morálne na legálne, morálny apel stráca reálne záchytné body v správaní konkrétnych ľudí. Pripomína nám to aj spomínaná štúdia V. Bilasovej, ktorá v dobových reláciách prelomu 19. a 20. storočia „usvedčila“ slovenských vzdelancov z viery v autoritu a nezameniteľnosť (nazastupiteľnosť) morálneho, z „modloslužobníctva“ národu a národnému; neprospechárska služba národu bola najvyššou formou sociálneho étosu.

V druhej časti monografie si autori uvedomujú, že slovenská pospolitosť – či už v Uhrách, alebo samostatne – vždy žila „v režimoch dobiehania, v sporoch o tom, čo vlastne je Európa a ako, kadiaľ sa do nej dostať, cez Budapešť, Viedeň, alebo Peterburg...“ (F. Novosád). Preto štúdie poľských a našich autorov sú kultivovanými naráciami o európskych a svetových filozofických kontextoch, ktoré tak či onak predznačili teoretické dianie aj v priestore filozoficko-etického. Z pohľadu súčasnosti, z chmúrneho konštatovania, že žijeme v dobe masových, vopred pripravených recitácií, reklám, propagandy a kampaní, osloví štúdia F. Mihinu o etike terminológie a komunikácie podľa Peircea. Čudujme sa, že americký pragmatik (možno práve preto) sa venuje etike výberu terminológie v medziľudskej komunikácii, aby sme sa vyhli stavu „*ne mať nijakú filozofiu, ale iba rétoriku*“ (s. 47), vodopád slov a vyprázdnených pojmov. „In-